

УДК 343.977

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-29>**О. П. Фролов**

старший викладач кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України

СПЕЦІАЛІСТ ЯК СУБ'ЄКТ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Метою статті є розкриття концепції, поняття, змісту, основних рис та суб'єктивних елементів обшуку у формі спеціальної операції. Особливу увагу приділено особам, що безпосередньо проводять обшук, тобто суб'єктам, що здійснюють від імені держави і в рамках кримінального провадження дослідження обшукуваного об'єкта з метою відшукування і вилучення знарядь злочину, майна, здобутого злочинним шляхом, інших предметів, документів і цінностей, що мають значення для кримінального провадження. Зокрема, розглянуто специфіку та роль спеціаліста як важливого суб'єкта такого обшуку.

Запропоновано авторське визначення понять «спеціальна операція» та «обшук у формі спеціальної операції».

Спеціальна операція визначається як складна організаційна форма здійснення слідчої (розшукової) дії, яка характеризується великою кількістю суб'єктів і ґрунтується на збірній та дослідженні на значній території багатьох об'єктів, що несуть значиму для кримінального провадження криміналістичну інформацію.

Обшук у формі спеціальної операції визначається як характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають велику площу і (або) розділені на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів великою кількістю суб'єктів із метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей, які набуті злочинним шляхом і підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню або загрози такої протидії.

Зазначено, що залучення спеціалістів певного профілю зумовлюється необхідністю використання спеціальних знань і спеціальних технічних засобів, а також характером злочину, особливостями обшукуваних об'єктів (місце проведення обшуку) та властивостями об'єктів (предметів пошуку) такого обшуку.

Зроблено висновок, що спеціаліст є важливим, а здебільшого і обов'язковим суб'єктом обшуку у формі спеціальної операції, основна мета залучення якого – розширити практичні можливості слідчого щодо виявлення, вилучення та фіксації джерел доказової інформації.

Ключові слова: спеціаліст, обшук, спеціальна операція, обшук у формі спеціальної операції, суб'єкти обшуку, слідча (розшукова) дія.

Постановка проблеми. В умовах політичної нестабільності та соціально-економічної напруги домінуючою тенденцією динаміки злочинності в сучасній Україні стала її ярко виражена корислива спрямованість. Протиправні діяння (кримінальні правопорушення) дедалі частіше вчиняються добре організованими, мобільними, технічно оснащеними злочинними групами. За наявної криміналізації суспільства, що потягла за собою нові види злочинних проявів, більш досконалі способи їх вчинення та приховування з використанням складних

технічних засобів, явно недостатня увага приділяється використанню спеціальних знань, у тому числі криміналістичних, що здійснюються як у процесуальній, так і непроцесуальній формах, та проблемам використання сучасних досягнень науки й техніки, науково-технічних засобів і методів із метою попередження, розкриття та розслідування злочинів. Здебільшого досягнення науково-технічного прогресу застосовуються за допомогою спеціаліста чи експерта, які в процесі досудового розслідування залучаються сторонами кримінального прова-

дження або судом як носії спеціальних знань та навичок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти діяльності спеціаліста під час досудового розслідування досліджували Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.І. Вінберг, Г.І. Грамович, Н.І. Клименко, О.А. Кравченко, В.К. Лисиченко, В.М. Махов, В.А. Притузова, Б.В. Романюк, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, В.М. Тertiшнік, Р.Ю. Трубіцин, О.О. Ейсман, В.М. Хрустальов, В.В. Циркаль та інші. Проте, на нашу думку, в цих дослідженнях приділялось мало уваги такому аспекту, як специфіка діяльності спеціаліста під час виконання ним процесуальних обов'язків під час проведення широкомасштабних слідчих (розшукових) дій.

Метою статті є розкриття специфіки та ролі спеціаліста як суб'єкта нової організаційної форми проведення обшуку – спеціальної операції.

Виклад основного матеріалу. Положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) значною мірою оновили систему процесуальних правовідносин суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності під час здійснення досудового розслідування.

Розслідування кримінальних правопорушень неможливе без використання специфічних пошукових дій, що сприяють виявленню джерел і носіїв доказової інформації. Своєчасне розкриття і розслідування злочинів значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення слідчих (розшукових) дій, важливе місце серед яких займає обшук. Саме в процесі обшуку відбувається виявлення, фіксація та вилучення захованих (прихованих) об'єктів – знарядь злочину, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших предметів і документів, які є важливими джерелами доказової інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не дає визначення обшуку як слідчої (розшукової) дії. У ч. 1 ст. 234 КПК України лише зазначено, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

Раніше ми вже пропонували власне визначення понять «спеціальна операція» та «обшук у формі спеціальної операції».

Спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а тільки нова організаційна форма її здійснення (нині будь-яких специфічних норм, що регламентують провадження слідчих (розшукових) дій саме в формі спеціальної операції, законом не передбачено). Спеціальна операція – це складна організаційна форма здійснення слідчої (розшукової) дії, яка характеризується великою кількістю суб'єктів і ґрунтується на збиранні та дослідженні на значній території багатьох об'єктів, що несуть значиму для кримінального провадження криміналістичну інформацію [2, с. 320–321].

Обшук у формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже достатньо широко здійснюється на практиці і полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають значну за розмірами площу і (або) розділені на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів, великою кількістю суб'єктів із метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей, які набуті злочинним шляхом і підлягають конфіскації, розшуку живих осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню або загрози такої протидії [2, с. 323].

Розглядаючи загальні положення проведення обшуку у формі спеціальної операції, ми також приділяли увагу особам, що беруть участь у здійсненні таких заходів. Зокрема, представили класифікацію таких суб'єктів обшуку, де до окремої групи зарахували осіб, що безпосередньо проводять обшук, тобто суб'єктів, що здійснюють від імені держави і в рамках кримінального провадження дослідження обшукуваного об'єкта з метою відшукування і вилучення знарядь злочину, майна, здобутого злочинним шляхом, інших предметів, документів і цінностей, що мають значення для кримінального провадження.

До цієї групи належать:

- слідчі;
- керівник органу досудового розслідування;
- прокурори;
- інші службові особи, які беруть участь у проведенні обшуку (співробітники оперативних підрозділів та підрозділів фізичного захисту – відповідно до ст. 41 КПК України);
- спеціалісти [3, с. 159].

Разом із тим кожен із цих суб'єктів обшуку у формі спеціальної операції, виходячи з розуміння, ознак і особливостей його організації, має свою специфіку, що потребує більш детального розгляду.

Кримінальне процесуальне законодавство України становлять юридичні норми, що забезпечують єдину на всій території держави правову регламентацію порядку здійснення процесуальної діяльності, а також розподіл процесуальних функцій, компетенцій та закріплення правового статусу активних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності (слідчого, прокурора, захисника, експерта, спеціаліста тощо).

Практична кримінальна процесуальна діяльність кожного із цих суб'єктів жорстко регламентована законом, що зобов'язує їх діяти відповідно до встановленої законом компетенції та вирішувати визначене кожному коло завдань.

На слідчого кримінальний процесуальний закон покладає функції доказування – збирання, оцінки та використання доказів. Для здійснення цих функцій йому потрібні юридичні знання – знання в області законодавства, матеріального (кримінального) права і процесуального права. Коли цих знань недостатньо для вирішення специфічних завдань, що виникають під час розслідування злочинів, законодавець передбачив можливість отримання слідчим ефективної допомоги з боку обізнаних осіб, що мають необхідні для вирішення відповідного завдання знання, вміння та навички, тобто спеціальні знання.

Одне з найбільш вдалих, з нашої точки зору, визначення спеціальних знань надав Р.С. Белкін, який вважав, що це професійні знання і навички в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла (виключаючи галузь процесуального та матеріального права) необхідні для вирішення питань, що виникають у процесі розслідування і розгляду в суді конкретних справ [4, с. 215].

Законом передбачено дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві:

1) залучення спеціаліста відповідного фаху, спеціалізації (криміналіста, судового медика, педагога, пожежного техника, автотехніка, інженера, ювеліра тощо), тобто участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій;

2) проведення судової експертизи в кримінальному провадженні [5, с. 9].

Давайте розглянемо специфіку та роль спеціаліста як суб'єкта нової організаційної форми проведення обшуку – спеціальної операції.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України) [1].

Участь конкретного спеціаліста, наприклад спеціаліста-криміналіста у слідчій (розшуковій) дії, не виключає участі в цих же діях інших спеціалістів. Крім того, той самий спеціаліст-криміналіст може зорієнтувати слідчого, прокурора, з огляду ситуації, яка склалася, на необхідність залучення певного спеціаліста (спеціаліста-хіміка, спеціаліста-технолога, спеціаліста-агротехніка тощо). Для цього потрібен чіткий механізм їх підбору з оцінкою рівня володіння спеціальними знаннями, необхідними для сприяння у збиранні, дослідженні й оцінці доказів, застосуванні технічних засобів, що дасть змогу ширше використовувати спеціальні знання й навички цих осіб.

Як зазначено у ч. 1 ст. 236 КПК України, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів [1].

Однак, якщо під час проведення традиційного обшуку запрошується один спеціаліст (іноді два чи три), що має, як правило, криміналістичні знання, то для обшуку у формі спеціальної операції необхідна значно більша кількість спеціалістів, які мають більш широкий спектр спеціальних знань, оснащені спеціальною технікою і залучаються для надання допомоги у виявленні, фіксації та вилученні доказів, відкриття закритих приміщень, сейфів, здійснення фотографування, звуко- чи відеозапису, проведення вимірювань, складання планів і схем, виготовлення відбитків та зліпків тощо.

Залучення спеціалістів у процесі проведення обшуку у формі спеціальної операції зумовлюється необхідністю використання спеціальних знань і спеціальних технічних засобів:

– з метою обшуку конструктивно складних приміщень (споруд), що мають велику площу або розділені на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, крупних транспортних засобів тощо;

– з метою оцінки призначення знайдених речей (документи, платіжні засоби, контрафактна або контрабандна продукція, комп'ютерні засоби, виробниче обладнання, пристосування і прилади тощо);

– під час застосування спеціальних пошукових приладів для виявлення сховищ (тайників) чи пристроїв для відкриття закритих приміщень, сейфів тощо.

Необхідність залучення спеціалістів певного профілю зумовлюється характером злочину, особливостями обшукуваних об'єктів (місць проведення обшуку) та властивостями об'єктів (предметів пошуку) такого обшуку.

Залучаючи спеціалістів для проведення обшуку у формі спеціальної операції, слідчий (керівник спеціальної операції) ознайомлює їх із завданнями обшуку, специфікою обшукуваних об'єктів та визначає, враховуючи спектр спеціальних знань кожного із них, призначення і властивості об'єктів обшуку. Спираючись на ці відомості, слідчий та задіяні спеціалісти планують завдання пошукового характеру та визначають спеціальні технічні засоби, які доцільно застосовувати під час проведення обшуку.

Спеціаліст-криміналіст може надати допомогу:

– у відшуканні та вилученні знарядь злочину, цінностей і грошей, здобутих злочинним шляхом, документів, розшукуваних осіб і трупів, предметів зі слідами, що можуть вказати на вчинений злочин, об'єктів, якими могли бути залишені сліди тощо;

– у виявленні, фіксуванні та вилученні слідів з об'єктів, знайдених під час обшуку (коли на них є сліди власників чи користувачів);

– у використанні науково-технічних засобів;

– у попередженні і недопущенні пошкоджень предметів, обстановки і слідів на них.

Для обстеження конструктивно складних приміщень (споруд), що мають велику площу або розділені на багато кімнат (відсіків), слідчий може запросити спеціаліста-будівельника, який, оглядаючи їх за архітектурним планом, може звернути увагу учасників обшуку на невідповідність пропорцій стін і площі будівлі, зробити необхідні обміри, виявити приховані відсіки, простінки з обладнаними тайниками тощо.

Обшук у службовому (виробничому) приміщенні завжди має певні ускладнення. Такі приміщення зазвичай мають велику площу і багато різних за призначенням об'єктів, зумовлених специфікою виробництва, а тому спеціаліст, який бере участь у обшуку, має знати не лише технологію виробництва і призначення обладнання, а й будову механізмів, правила експлуатації і техніки безпеки. Обшукуючи приміщення, де знаходяться верстати та інше виробниче обладнання, слідчий має скористатись допомогою спеціаліста-технолога з метою отримання

консультації з питань технології виробництва чи окремих виробничих операцій.

Залежно від виду кримінального правопорушення і ситуації, яка склалась під час розслідування, до участі в такому обшуку, у разі виявлення та вилучення різних документів доцільно залучати таких спеціалістів, як бухгалтери, товаровознавці, ревізори, які можуть повідомити слідчому нові, мало або зовсім невідомі йому відомості, що мають суттєве значення для подальшого розслідування та допоможуть визначити, які саме документи варто вилучати. У процесі вилучення ж комп'ютерної техніки (жорстких дисків системних блоків комп'ютерів, флеш-носіїв, дискет тощо) та проведення огляду електронних документів доцільно запросити спеціаліста у цій галузі.

Висновки. Успішне проведення обшуку у формі спеціальної операції залежить не лише від дотримання процесуальних норм його проведення, а й від правильного вирішення питання щодо доцільності залучення спеціалістів у різних галузях знань. Залучаючи таких спеціалістів, слідчий матиме змогу належним чином вилучити необхідні об'єкти і зразки для проведення відповідних експертних досліджень, отримати інформацію, що має значення для подальшого розслідування та уникнути технічних, технологічних і процесуальних помилок.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що спеціаліст є важливим, а здебільшого і обов'язковим суб'єктом обшуку у формі спеціальної операції, основна мета залучення якого – розширити практичні можливості слідчого щодо виявлення, вилучення та фіксації джерел доказової інформації.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Фролов О.П. Поняття та основні риси обшуку у формі спеціальної операції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 318–324.
3. Фролов О.П. Суб'єктивні елементи обшуку у формі спеціальної операції (загальна характеристика). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1 (17). С. 157–161.
4. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
5. Хрусталев В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. Санкт-Петербург : Питер. 2003. 208 с.

Frolov O. P. Specialist as a subject of a search in the form of a special operation

The purpose of the article is to reveal the concept, key features and subjective elements of the search in the form of a special operation. Particular attention is paid to persons directly conducting searches, that is, to entities carrying out on behalf of the State and in the framework of criminal proceedings the investigation of a searched object with the purpose of finding and seizing tools of crime, property obtained by crime, other objects, documents and values relevant to criminal proceedings. In particular, the specificity and role of the specialist as an important subject of such search are considered.

The author defines the terms “special operation” and “search in the form of special operation”.

A special operation is defined as a complex organizational form of investigative (investigative) action that is characterized by a large number of subjects and is based on the collection and investigation in a large territory of many objects that carry criminal information relevant to criminal proceedings.

A search in the form of a special operation is defined as a characteristic for modern conditions a new organizational form of conducting investigative (search) action, which consists in the forced investigation of premises (structures) having a large area in (or) divided into many rooms (compartments), large sections of terrain as well as large vehicles with a large number of subjects for the purpose of finding and seizing a plethora of hidden evidence of a crime, objects and valuables acquired by criminal means and subject to confiscation, search of persons and corpses carried out in the conditions of overcoming or threatening to counteract the investigation.

It is noted that the involvement of specialists of a certain profile is necessitated by the use of special knowledge and special technical means, as well as the nature of the crime, the features of the searched objects (search sites) and the properties of objects (objects of search) of such search.

It is concluded that a specialist is important, and in most cases a obligatory subject of the search, in the form of a special operation, the main purpose of which is to expand the investigator’s practical capacity to identify, remove and record sources of evidence.

Key words: *specialist, search, special operation, search in the form of a special operation, subjects of the search, investigative (search) action.*